

Інтертекстуальність у системі художньо-філософського мислення:

теоретичні й історико-літературні виміри

6. Сучасний словник іншомовних слів : бл. 20 тис. слів і словосполучень / [укл. : О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.
7. Сосланд О. Апокаліпсис сьогодні. – Режим доступу : // http://www.ruthenia.ru/logos/number/2000_3/07.htm
8. Тарасюк Г. Храм на болоті : [роман-притча] / Г. Тарасюк. – Бровари : Відродження, 2007. – 222 с.
9. Турган О. Універсальні категорії в системі літературного твору : монографія / О. Турган, Т. Гребенюк. – Запоріжжя : Просвіта, 2008. – 292 с.

УДК 821.161.8(092)

Євгенія Сухомлин

“ФІЛОСОФІЯ ПОЛІТИКИ” В ПОЕМІ І. ФРАНКА “МОЙСЕЙ” (інтертекстуальний аспект)

У статті розглядається інтеграція творчості публіциста і митця. Розкривається франківське трактування біблійного міфу про Мойсея: необмежена влада перетворює вождя на фараона; довголітнє очікування народних мас на здійснення владних обіцянок виливається у протест; “сила духа” народу при “гомоні волі” сприяє революції.

Ключові слова: інтеграція, вождівство, народ, мислитель.

Сухомлин Євгенія. “Философия политики” в поэме И. Франко “Моисей” (интертекстуальный аспект). В статье рассматривается интеграция творчества публициста и художника. Раскрывается франковская трактовка библейского мифа о Моисее: неограниченная власть превращает вождя на фараона; долголетнее ожидание народных масс на осуществление властных обещаний выливается в протест, “сила духа” народа при “шуме свободы” способствует революции.

Ключевые слова: интеграция, вождество, народ, мыслитель.

Sukhomlyn Yevgenia. “The Philosophy of Politics” in the Ivan Franko Poem “Moses”(Intertextual Aspect). The article presents the integration of creative work of the publicist and the artist. It is disclosed the Bible interpretation of the myth about Moses. The unlimited power transformed the chief into the pharaoh. The long-term expectation of the people for fulfilling their demands by the power body led to the protest. “The power of spirit” of the nation and “The sound of freedom” favor the revolution.

Key words: Integration, leadership, people, thinker.

© Сухомлин Є. Г., 2009

Виклад основного матеріалу й обґрунтування основних результатів дослідження. Європейські поети часто звертаються до біблійних сюжетів як засобу алегорії, за допомогою якої порушують актуальні проблеми сучасності, передають авторське бачення сьогодення через призму відомих символічних образів минулого часу. Особливо яскраві серед митців неординарного трактування діянь міфічних постатей Біблії – Д. Мільтон, Д. Байрон, Й. В. Гете, Г. Гауптман, Леся Українка. Серед них чільне місце посідає І. Франко, який у 1905 р. написав і видав поему “Мойсей”.

У спогадах М. Мочульського, сучасника І. Франка, розповідається про творчі пошуки поета на початку ХХ століття, коли він працюючи над “Мойсеєм”, сказав: “А тим часом я пишу поему, в якій матимете філософію політики” [7, 437]. Ці слова, власне, слугують ключем до розгадки алегорії твору, виявленню всього айсберга його символіки.

Перше видання поеми викликало велике зацікавлення нею серед галицької інтелігенції, що дало підставу дослідникам для довільної інтерпретації твору. Така ситуація примусила І. Франка написати поширену передмову до другого видання поеми (1913 р.), а також до польського й російського перекладів твору (1916 р.). У них поет посилався на конкретне джерело сюжету поеми – Біблію, розкривав своє бачення поведінки далеких ізраїльтян і багатьох лідерів сучасності.

І. Франко писав: “Основною темою поеми я зробив смерть Мойсея як пророка, не признаного своїм народом. Ся тема в такій формі не біблійна, а моя власна, хоч і основана на біблійнім оповіданні” [8, 201]. Поет наголошував на докорінній різниці інтерпретації причин трагедії пророка між біблійним міфом і власним баченням. За Біблією “Мойсей умер у неласці ізраїльського бога” за те, що не вшанував авторитет Його, Господа, “перед синами Ізраїля”. За версією митця, “смерть Мойсея на вершині гори в обличчі бога мотивована тим, що його відіпхнув його власний народ, зневірений 40-літнім проводом і сумним станом обіцяного краю, який треба було тяжкими зусиллями здобувати” [8, 2002–203].

І все-таки, незважаючи на передмови поета і свідчення його сучасників, поема “Мойсей” стала одним із найбільш дискусійних творів І. Франка. Дослідники сперечаються щодо причин написання поеми, проблемної спрямованості її, вірогідності впливу ідей “вождівства” А. Міцкевича на створений образ пророка, наявність націо-

налістичних ідей в авторській трактовці біблійного сюжету, ототожнення поета з Мойсеєм і багато інших.

Зрозуміло, досягнення більшості дослідників у вивченні творчості І. Франка глибокі, значні, аргументовані.

Проте є такі розвідки, які викликають сумніви або просто заперечення щодо викладених версій.

Так, Я. Гомза категорично заперечує вплив революційних подій у Росії 1905-го року на створення поеми [2, 7]. Водночас О. Забужко пише, що І. Франко висловив свій “страх неготовності народу посісти власне царство” і “передчуття напередодні глобальних революційних потрясінь” [5, 131].

Д. Донцов кидає туманну фразу про сумніви поета, що “досягли свого вершка” в поемі, “яка водночас є зворотнім пунктом його творчості й виходу на нову дорогу”. Без конкретики уточнень своїх заяв дослідник натякає на повернення авторитетної особистості в бік націоналізму [4, 91].

Я. Грицак гучно проголошує, що “писання І. Франка кінця ХІХ – початку ХХ століть ... стали ідейною передтечею інтегрального націоналізму” [3, 124]. Таке твердження суперечить змісту публіцистичних статей і художніх творів митця загалом і вказаного періоду зокрема. І. Франко постійно відстоював ідею національної незалежності України із наданням народу громадянських і економічних прав на людське життя, проте як гуманіст у жодній статті чи художньому творі не став на шлях пропагування націоналізму.

О. Забужко суперечливо пише про вплив на українського поета “Міцкевичевого вірця” і “польського месіонізму” (такі закиди спростував І. Франко ще в 1899 р. у статті “Поет зради”); дуже впевнено говорить про те, що в Мойсея місія “виховна”, бо сорок років “замало, щоб виплекати в народі готовність посісти власне царство” [5, 131].

В. Здоровега дає об’єктивну оцінку поемі, говорячи, що поет “написав художньо-філософський твір, а не політичну програму ... чи інструкцію до того, як має діяти політик” [6, 17]. Дослідник називає І. Франка “політологом”, який “був не Мойсеєм, Вождем, а Мислителем, Пророком з неминучим компонентом касандрізму, тобто із здібністю передбачити, але без можливості практично змінювати хід реальних подій...” [6, 12].

Поема “Мойсей” – це твір великих людських проблем загалом і українського народу зокрема. Створення її підготовлено багатьма

факторами: історичними подіями європейського масштабу; світоглядною позицією автора; специфікою творчої палітри митця, який синхронно порушував політичні проблеми і в публіцистичних працях, і в художніх творах.

Написанню поеми передували публіцистичні статті І. Франка з проблем соціалізму: “Соціалізм і соціал-демократизм” (1897 р.), “До історії соціалістичного руху” (1904 р.), “Соціяльна акція, соціяльне питання і соціалізм” (1904). У них публіцист пише про історію розвитку теорії соціалізму, починаючи з трактатів великого грека Платона, зупиняється на працях соціалістів-утопістів, на “Маніфесті Комуністичної партії” К. Маркса й Ф. Енгельса (критикуючи їх адресу), використовує положення “Капіталу” К. Маркса.

У цих працях І. Франко говорить про те, що соціалізм “стає світоглядом цілих поколінь”, “робиться могутнім двигачем політичного та соціального розвою”, “для одних – найвищим ідеалом, для других – грізною небезпекою” [9, 523].

Сам публіцист поділяє головне політичне кредо соціалістів – це “необхідність соціальної справедливості у суспільстві”. Відстоює таку зміну суспільних відносин, які б, “зносячи всякі привілеї”, “всяке поневолення, всякий визиск”, “позволяли одиницям і цілим народам якнайкраще розвиватися” [9, 523]. Заявляє, що державна незалежність – “вихідна точка” для вирішення ідеалів соціального й політичного життя вільної нації [9, 304]. Вимагає й “усунення економічного визиску в усякій формі” і “усунення визискувачів: своїх і чужих” [9, 305]. Засуджує практику “удержання політичного і соціального спокою” як засобу для частини суспільства “сидіти на посадах і добиватися маєтків” [9, 305].

У роботі “Подуви весни у Росії” (1904 р.) звертається до народу великої держави з порадою заявити своє рішення: “Sic voso!” (“Я так хочу!”).

У таку епоху актуальними були проблеми: народ–особистість–час–простір. Їх І. Франко розглядає у статтях і в поемі, головним персонажем якої виведений біблійний пророк.

За словами І. Франка, Мойсей був “найграндіознішою фігурою давньої історії людства”, яка викликала історичний і психологічний інтерес, увібрала в себе символічне значення і для українця несла “національне забарвлення” [8, 367].

Митець, порушуючи в художній формі проблему – народ і особистість, викладає своє розуміння філософії влади, особливо, коли вона ніким і нічим не обмежена.

У поемі через художній образ Пророка подано аналіз природи вождівства, яке при повновладді переходить у тоталітаризм і призводить до переродження лідера. Франківський Мойсей мав ідеальні наміри: підвести люд туди, “де сам став, до світлих висот, і свободи і честі” [8, 245]. Проте, за баченням поета, “пристрасть засліплює зір”. І лідер стає для народу “паном душ їх і тіла”, “новим фараоном”, що охоплює людську “душу контролем своїм”, накинувши на неї “власний план тіснозорий” [8, 245–247]. А головне, постійно обіцяє свободу “безґрунтовій юрбі”, вивівши її з Єгипту, де вона, можливо, могла б “вирости в силу й забрать увесь край в свої руки?” [8, 247]. Влада над душами “з’їдає бажання святі” і веде до розриву зі своїм довготерплячим народом.

І. Франко створює глибоко психологічний образ особистості в зіткненні її соціальної функції проводиря з індивідуальними рисами його як людини та з об’єктивними законами розвитку суспільства, що є невіддільними ні Єгови, ні Азazelю, які живуть “понад всі часи і простору межі”, зберігаючи пам’ять про минуле і не впливаючи на долю навіть “камінчика” чи “пилка”.

Це стає підґрунтям для внутрішньої боротьби інтелекту: його сумнівів у правомірності своїх дій і бажань реабілітації суб’єктивних помилок.

Мойсей І. Франка шукає причини трагічного фіналу своєї діяльності проводиря і знаходить не в собі, який “сорок літ говорив” ізраїльтянам “Так велично та гарно Про обіцяну ту вітчину, І все пусто та марно” [8, 215], а в сутності народу з його “ледачим” характером, безініціативною вдачею, вузьким світом обмежених матеріальних бажань (“...м’ясо стад їх, і масло, і сир – Се найвищя ласка”) і хуторянською філософією (“Нам і тут непогано”) [8, 217].

Поема “Мойсей” – це засудження того вождівства, що об’єктивно втрачає історичну роль бойового проводиря, який узяв на озброєння теорію багатолітнього очікування на шляху блукань у пошуках землі обітованої і який вимагає від народу збереження сили духа, хоча за час надій умирає не одне покоління. Франківський Мойсей, власне, залишається на узбіччі історичної дороги в майбутнє. Він уже історія минулого. Недаремно поет в одній із передмов наголошував на факті,

що земний простір, де водив “людськість” пророк, навіть у старі часи можна було пішки перейти за декілька днів.

За Біблією сини Ізраїля повинні знищити сім племен, щоби затвердитися на землі обітованій [1, 205, 206], а за баченням поета, люд, добуваючи Єрихон, “скрізь У річках крові бродить” [8, 255].

У поемі створено й образ народу як основи майбутнього нації. Він показаний у діалектичному процесі розвитку його “сили духа”. Спочатку – це “кочовисько ледаче”, що “у дрантивих наметах дрімає”; сліпий гігант, над яким жартує поводитир – “сміхованець-хлопчина” (“логіка фактів”); “людськість уся”, яка позбавлена знань об’єктивних законів реального світу. Вона, “людськість”, любить “неосязнеє”, “вірить в невідоме”, “топчить рідне й знайоме”, веде себе,

*“... як той дивовижний сліпець,
Що чужим очам вірить,
Все доходить не там, куди йшла,
В те трафля, що не мірить”* [8, 253].

Коли ж з’явився Єгошуа, “князь конюхів”, і кинув голосний довгоочікуваний заклик: “До походу!”, “До зброї!”, “До бою!” – дух боротьби в людства перемагає:

*“Ще момент – і Єгошуа крик
Гірл сто тисяч повторить;
Із номадів лінивих ся мить
Люд героїв сотворить”* [8, 264].

Митець писав, що його поема не має настрою “меланхолійно-песимістичного”. Проте закінчує твір хоч і героїчною, але переможеною стихією народного бунту. “Сто тисяч” повсталих “Авірона камінням поб’ють І Датана повісять”, “Через гори полинуть, як птах”, і “Єрихонськії мури, мов лід, Звуком трубним розтоплять”, а згодом і самі відійдуть у минуле [8, 264].

Епілог поєми багатозначущий. У ньому і натяк на циклічність боротьби народу, і впевненість у неминучості революції, і гімн героям “сили духа”:

*“І підуть вони в безвість віків,
Повні туги і жаху,
Простувать в ході духові шлях
І вмирать на шляху...”* [8, 264].

Якщо пригадати один з постулатів Платона, що “любов до ідеї – спонукальна причина духовного сходження”, то поема сприймається як оптимістична трагедія.

“Мойсея” поет творив у часи розвинення революційних подій у Росії (1905 р.); готував до друку у російських виданнях. Російською мовою поема вийшла у світ після смерті І. Франка – у 1917 р., якраз у ту епоху, коли заклик “До зброї!”, “До бою!” створив люд героїв Росії, яких не змогли перемогти ні освічені генерали з їх регулярними військами, ні побутові злидні. І вперше на земній кулі “люд героїв” почав будувати свою землю обітовану. І створив країну соціальної рівності й політичних прав народу, який керувався “силою духа”. Одначе нащадки Авіронів і Датанів, що, як п’явка, кров чужу ссали, позбавили люд права бути “паном земного круга” [8, 262].

Мойсея ж, вигнаного народом у ніч і “самоту” через зневіру до нього, зрікся і Єгова – за любов оточення проводиря до “золотого океану”, за втрату “духу кормильців” і сумніви самого пророка:

*“Тут і кості зотліють твої
На взірець і для страху
Всім, що рвуться весь вік до мети
І вмирають на шляху!”* [8, 261–262].

І знову “люд”, що “мов чаром попав В отупіння й зомління”, чекає на нового Мойсея, або скоріше на Єгошуа, з яким піде “Простувать в ході духові шлях І вмирати на шляху...” [8, 264].

У поемі постійно присутній третій персонаж – це сам автор, який проблему “народ – особистість” все-таки вирішує з позицій соціаліста, демократа, що схиляється до ідеї вирішальної “сили духа” народу в єдності зі стійким лідером-однодумцем. Проте, подібні єднання в історії суспільства насправді рідко трапляються, поскільки сила влади і власності дуже живуча і несе в собі конфлікт через протилежність її цінностей:

*“Хто здобуде всі скарби землі
І над все їх полюбить,
Той і сам стане їхнім рабом,
Скарби духу загубить”* [8, 261].

Висновки. Поема “Мойсей” – це твір, що містить багатостраждальні роздуми поета над історичним поступом народу. Жорстким і

зрілим є висновок, що молитвою, як “піною”, “ріку не зупинити”, а також тверезу віру в переможну силу боротьби.

У поемі порушено проблему стихії великих світових потрясінь, показано потенційні сили народу, роль прогресивної особистості при історичних катаклізмах, викладено авторську концепцію бачення історії діалектичного розвитку націй.

У “Мойсеї” порушено питання моральної відповідальності за прийняття на себе зобов’язання лідера і неодмінну залежність їх від об’єктивних законів ходу часу та суб’єктивних його орієнтацій.

Довільна інтерпретація біблійного сюжету і критичне ставлення поета до дій міфічного пророка, який, повівши люд до свободи, надовго заблукав на шляху до краю “меду і молока” [1, 66], доводить неправомірність ототожнення І. Франка з Мойсеєм, як це роблять деякі дослідники.

Сам поет ще в 1885 р. спростовував свою ідентичність із пророком у поемі “Ex nihilo. Монолог атеїста”.¹ Містик включив її до друку у збірку поезій в останні роки свого життя. У ранній поемі І. Франко засуджує метафізичне сприйняття дійсності, відстоює діалектичне мислення для пізнання істини; розглядає атеїзм як поштовх “могучий для міцних”, для “руху й поступу”, як “сумнів, критика і дослід правди”; заперечує політику подвійних стандартів при взаємозв’язку лідера з масами; безапеляційно протиставляє свої дії вчинкам біблійної постаті (в трактовці поета): “І не Мойсей я, щоб з вершка гори Зирнути міг в обіцяную землю, В котру веду людей, а сам ніколи Ввійти не можу” [8, 4, 13].

“Мойсей” – не “хитання і помилки”, “доведеного до відчаю” І. Франка, за думкою деяких дослідників, а глибокий аналіз “філософії політики”, про яку говорив публіцист у своїх статтях на рубежі століть, а в поезії слово “сумніви” використовував як синонім поняття “пошуки”.

Фінальні слова вступу поєми – аванс віри поета в народ, який покотить “Чорним морем гомін волі”.

У Платона, твори якого добре знав І. Франко, є математично вираховане так зване “платонове число” (його ще називають “шлюбним числом”), коли створюються найкращі умови для процвітання суспільства. Вочевидь, поет саме в цьому сенсі спирався на великого

¹ З нічого (латин.) – ред.

грека, коли закінчував вступ поеми посвятою свого твору народів: “Твоєму генію мій скромний дар весільний”. І поставив у стилі літописця дату написання “Мойсея”: “Д <ня> 20 липня 1905” [8, 214].

Власне, І. Франко починав свій творчий шлях, продовжував і закінчував його як Каменярь.

Література

1. Библия. Книги священного писания Ветхого и Нового завета. Канонические в русском переводе. – К. : УБО, 2003. – 1390 с.
2. Гомза Я. Як народився “Мойсей”? Маловідомий епізод із життя і творчості І. Франка / Я. Гомза // Самостійна Україна. – 1994. – № 27 (15–21 лип.).
3. Грицак Я. Іван Франко в еволюції політичної думки / Я. Грицак // Сучасність. – 1994. – 9 верес. – С. 114–126.
4. Донцов Д. “Мойсей” І. Франка // Донцов Д. Туга за героїчним : Ідеї і постаті літературної України. – Лондон : [б. в.], 1953. – 91 с.
5. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст : Франківський період / О. Забужко. – К. : Факт, 2006.
6. Здоровега В. Іван Франко та українська публіцистика / В. Здоровега // Дзеркало тижня. – 2006. – № 22, 12 черв.; 17 черв.
7. Мочульський М. З останніх десятиліть життя Івана Франка (1896–1916) / М. Мочульський // Спогади про Івана Франка. – Л. : Каменярь, 1997. – С. 422–443.
8. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Т. 5 / І. Франко. – К. : Наук. думка, 1976.
9. Франко І. Будівничий української державності : хрестоматія політологічних статей Івана Франка. – К. : Вид. дім Києво-Могилян. акад., 2006. – 640 с.

УДК 82-343

Ірина Тарангул

“... Я ЗАВЖДИ ЧУЮ ГОРЕ, БАЧУ ГОРЕ, А ПОКАЗАТЬ НЕ ВМІЮ”: МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧЕСКІЕ АНТИНОМІИ ОБРАЗА КАССАНДРЫ В ІНТЕРПРЕТАЦІИ ЛЕСИ УКРАІНКИ

В статье исследуются способы переосмысления мифа о Кассандре в драматургии Леси Украинки. В процессе рецепции мифологического сюжета обнаруживается углубление психологической характеристики образа. Проводится мысль о том, что в результате взаимодействия обоих сюжетов в универсальном